

واژه شناسی کاهش خطر بلایا

مترجمین

دکتر علی اردلان

دکتر محمدحسین رجائی

دکتر سیدعلی آذین

وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی
کمیته بهداشت، کارگروه سلامت در حوادث غیر مترقبه

موسسه ملی تحقیقات سلامت
دپارتمان سلامت در بلایا و فوریتها

معاونت بهداشت
دفتر مدیریت و کاهش خطر بلایا

راهنمای بین المللی کاهش خطر بلایا

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

واژه شناسی کاهش خطر بلایا

مترجمین :

دکتر علی اردلان
دکتر محمد حسین رجائی
دکتر سید علی آذین

سرشناسه	علی اردلان، محمدحسین رجائی، سید علی آذین
عنوان و نام پدیدآور	واژه شناسی کاهش خطر بلایا
مشخصات نشر	وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، معاونت بهداشت، ۱۳۹۲
مشخصات ظاهری	۶۴ ص، جدول، نمودار
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۶۹۳۷-۱۱-۳
وضعیت فهرست نویسی	فیا
موضوع	بلایا - واژه نامه ها - انگلیسی
موضوع	بلایا - اصطلاح ها و تعبیرها
شناسه افزوده	علی اردلان ۱۳۴۹، مترجم - محمدحسین رجائی ۱۳۶۰، مترجم - سید علی آذین مترجم
رده بندی کنگره	۱۳۹۱ و ۲ / GB ۵۰۱۴
شماره کتاب شناسی ملی	۳۰۵۷۲۴۲

ناشر: وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، معاونت بهداشت
عنوان کتاب: واژه شناسی کاهش خطر بلایا
طراحی جلد و صفحه آرایی: آرش درمیانی
چاپ و صحافی: فرشیوه، نوبت چاپ: اول
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۹۳۷-۱۰-۶ • شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
سال چاپ: ۱۳۹۲

مقدمه معاون بهداشت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی:

مواجهه بالای جمهوری اسلامی ایران با انواع مخاطرات طبیعی و انسان ساخت از نگرانی های جدی نظام سلامت کشور است. سطح خطر ۸ از ۱۰ کشور و مرگ متوسط سالانه ۳۰۰۰ نفر از هموطنان عزیزمان از مخاطرات طبیعی گواه این امر هستند. بدین جهت معاونت بهداشت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی بعنوان متولی اصلی پیشگیری از بیماری ها و پیامدهای سوء آن ها بر سلامتی، اقدام به توسعه برنامه های کاهش خطر بلایا از طریق تاسیس واحد مدیریت و کاهش خطر بلایا، تقویت کمیته بهداشت کارگروه سلامت در حوادث غیرمترقبه، مطالعات ارزیابی خطر بلایا در تسهیلات نظام سلامت، تدوین برنامه ادغام مدیریت و کاهش خطر بلایا در نظام شبکه، تدوین برنامه های آموزشی مرتبط برای پزشکان خانواده و اجرای برنامه های آمادگی جامعه در برابر مخاطرات طبیعی کرده است.

ترجمه حاضر که شامل معادل فارسی و تعاریف واژه های اصلی در موضوع کاهش خطر بلایا است، حاصل کار واحد مدیریت و کاهش خطر بلایا با مشارکت مراکز علمی است که مجموعه ارزشمندی را تقدیم جامعه سیاستگزاران، مدیران، اساتید و دانشجویان، نه تنها در نظام سلامت بلکه در سایر بخش ها نموده اند. ترجمه این مجموعه مصداقی است از تعهد به رویکرد پیش فعال نظام سلامت به کاهش خطر بلایا در جامعه ایران اسلامی که امید است مورد بهره برداری لازم قرار گیرد.

امید است با عزمی ملی و مشارکت کلیه دستگاه ها و سازمان های دست اندرکار، شاهد کاهش مستمر خطر بلایا و پیامدهای سوء آن ها بر سلامتی در کشورمان باشیم و مسیر توسعه پایدار و عزت را هر چه استوارتر پیماییم. در پایان از زحمات مترجمین این مجموعه ارزشمند قدردانی می نمایم.

دکتر علی اکبر سیاری

معاون بهداشت

مقدمه مترجمین:

روند رو به رشد مباحث مدیریت خطر بلایا در جامعه ایران، بخصوص پس از زلزله ۱۳۸۲ بم، بسیار امیدوار کننده بوده و توسعه رشته های دانشگاهی و اقدامات سامانه های اجرایی کشور گواه این امر هستند. در این راستا به منظور توسعه دانش بومی مدیریت خطر بلایا، معادل فارسی واژه های لاتین همواره مورد توجه صاحب نظران بوده است و موسسات و سازمان های مختلف در این خصوص تلاش های ارزشمندی را انجام داده اند.

اولین تجربه ترجمه واژه ها به فارسی توسط مترجم، به ترجمه بخش واژه شناسی کتاب *Live with risk* انتشار سال ۲۰۰۴ دبیرخانه راهبرد بین المللی کاهش بلایا (*International Staretry for Disaster Reduction/ISDR*) باز می گردد که مورد اقبال بسیار دانشجویان و اساتید فن قرار گرفت. نسخه اصلی این واژه نامه توسط جمعی از کارشناسان بین المللی تدوین شده و شامل ۴۳ واژه اصلی مدیریت خطر بلایا به همراه تعریف آن ها بود. از زمان انتشار این کتاب تاکنون، منابع معتبر علمی و سازمان های بین المللی از آن بعنوان مرجع استفاده کرده اند و نهایتا نسخه بازبینی شده در سال ۲۰۰۹ شامل ۵۳ واژه که بخش توضیحات نیز بدان افزوده شد به زبان انگلیسی منتشر گردید. این نسخه به سایر زبان های اصلی سازمان ملل متحد نیز ترجمه شده و در وب سایت *ISDR* قابل دسترسی است.

در ترجمه اول (نسخه سال ۲۰۰۴) به منظور اطمینان از رعایت اصول نگارشی زبان و ادب فارسی، با هماهنگی فرهنگستان علوم پزشکی، این مجموعه در جلسه شماره ۱۳۴ «گروه محترم واژه گزینی فرهنگستان زبان و ادب فارسی جمهوری اسلامی ایران» مورخ ۱۳۸۵/۸/۱۴ بررسی شد که در نسخه حاضر (سال ۲۰۰۹) نیز آن نقطه نظرات اعمال شده است.

از آنجایی که واژه شناسی حاضر منحصر به بخش سلامت نبوده و برای کلیه رشته های مرتبط با مدیریت و کاهش خطر بلایا کاربرد دارد، ممکن است این سوال پیش آید که چرا گروهی از متخصصین نظام سلامت اقدام به این امر نموده اند. در پاسخ باید بیان داشت که دلیل آن، عمل کردن به سیاست «اتخاذ رویکرد پیش فعال نظام سلامت به کاهش خطر بلایا در سطح جامعه» است. این امر نه تنها هم راستا با اسناد بالادستی نظام سلامت جمهوری اسلامی ایران است، بلکه در جهت تحقق اهداف برنامه راهبردی جهانی یعنی *Hyogo Framework for Action* نیز محسوب می شود که بر کاهش عوامل خطر بلایا، توسعه سامانه های هشدار اولیه، آگاه سازی عمومی تاکید می کند.

موارد فوق مصداق های بارز رویکردهای بهداشت عمومی به سلامت جامعه هستند. نظام سلامت، نگران کاهش خطر بلایا است زیرا سلامت جسمی، روانی و اجتماعی هموطنان عزیز را تهدید می کنند. هر چند که پیشگیری و کاهش آسیب آن ها نیازمند عزم ملی و مشارکت مردم و کلیه سازمان های دولتی، مردم نهاد و بخش خصوصی است.

بازبینی ترجمه نسخه قبل با همکاری جناب آقای دکتر محمد حسین رجائی انجام گرفت و توسط همکار ارجمند جناب آقای دکتر سید علی آذین که عضو کمیته واژه گزینی علوم سلامت فرهنگستان علوم پزشکی نیز هستند، ویرایش گردید. هماهنگی امور چاپ این مجموعه نیز توسط سرکار خانم نرگس روحی و سرکار خانم هما یوسفی از همکاران ارجمند وزارت بهداشت انجام گرفته است. موضوع واژه گزینی از آن دسته مقولات است که هم زمان با توسعه علمی و اجتماعی جامعه رو به تکامل بوده و بدیهی است که گاه با اختلاف نظر برخی از صاحب نظران نیز مواجه خواهد بود. لذا از کلیه بزرگواران تقاضا دارد نقطه نظرات ارشادی خود را جهت بازبینی این مجموعه در نوبت چاپ بعدی به دبیرخانه واژه گزینی مدیریت و کاهش خطر بلایا مستقر در موسسه ملی تحقیقات سلامت به آدرس <http://nihr.tums.ac.ir/disaster> ارسال نمایند.

دکتر علی اردلان

مشاور معاون بهداشت، سرپرست واحد مدیریت و کاهش خطر بلایا
و دبیر کمیته بهداشت کارگروه سلامت در حوادث غیرمترقبه

مقدمه مولفین:

واژه‌شناسی راهبرد بین‌المللی کاهش بلایای سازمان ملل متحد (UNISDR) بر آن است تا درک و استفاده رایج از مفاهیم کاهش خطر بلایا را ارتقا بخشد و یاری دهنده مقامات، دست‌اندرکاران و تمام کسانی باشد که در راستای تحقق اهداف کاهش خطر بلایا می‌کوشند. نسخه قبلی این مکتوب به نام «واژه‌شناسی: واژه‌های پایه کاهش خطر بلایا» همراه با کتاب «زندگی با خطر: مروری بر ابتکارات جهانی کاهش خطر بلایا» در سال ۲۰۰۴ منتشر گردید. طی سال بعد، چهارچوب اقدامات هیوگو (Hyogo Framework for Action ۲۰۰۵-۲۰۱۵) از UNISDR درخواست کرد تا واژه‌شناسی استاندارد و بین‌المللی مرتبط با کاهش خطر بلایا را حداقل به تمام زبان‌های رسمی سازمان ملل به روز رسانی و منتشر نماید تا در برنامه‌ها و توسعه موسسات، تحقیقات، دوره‌های آموزشی و برنامه‌های اطلاع‌رسانی عمومی مورد استفاده قرار گیرد.

نسخه سال ۲۰۰۹ نتیجه فرآیند مرور مداوم واژه‌ها توسط UNISDR و مشاوره با طیف وسیعی از کارشناسان و دست‌اندرکاران بین‌المللی در حوزه‌های مختلف و بر اساس مباحثات منطقه‌ای و ملی است. واژه‌ها در حال حاضر توسط جملاتی ساده توضیح داده شده‌اند. بخش توضیحات مرتبط با هر واژه، بخشی از تعریف واژه نیست، بلکه هدف، ارایه مطالبی در توصیف و توضیح آن بوده است. باید توجه داشت که واژه‌ها کاملاً با یکدیگر بی‌ارتباط نیستند، بلکه در پاره‌ای مواقع امکان همپوشانی معنایی نیز وجود دارد.

این واژه‌شناسی با هدف در بر گرفتن لغاتی که در درک و نحوه عملکرد حال حاضر ساز و کار کاهش خطر بلایا دارای نقش اساسی هستند، تنظیم شده و کلماتی که دارای استفاده‌های رایج لغتنامه‌ای بوده‌اند حذف گردیده‌اند. همچنین به برخی از مفاهیم نوپدید که استفاده متداولی نداشته ولی کاربرد حرفه‌ای رو به رشدی دارند نیز اشاره شده است (این واژه‌ها با ستاره مشخص شده‌اند). بدیهی است که تعاریف این واژه‌ها ممکن است در آینده تکامل یابند. نسخه انگلیسی واژه‌شناسی ۲۰۰۹ مبنای تدوین آن به زبان‌های دیگر است. UNISDR از نظرات و پیشنهادهای صاحب‌نظران به منظور تنظیم نسخه‌های آتی استقبال می‌کند (لطفاً به www.unisdr.com مراجعه نمایید).

صفحه	معادل انگلیسی (به ترتیب الفبا)	معادل فارسی
۱۱	Acceptable Risk	خطر قابل قبول
۱۲	Adaptation	سازگاری
۱۳	Biological Hazard	مخاطره زیستی
۱۴	Building codes	کدهای ساختمانی
۱۵	Capacity	ظرفیت
۱۶	Capacity development	توسعه ظرفیت
۱۷	Climate change	تغییر اقلیمی
۱۸	Contingency planning	طرح ریزی رویدادهای احتمالی
۱۹	Coping capacity	ظرفیت تطابق
۲۰	Corrective disaster risk management	مدیریت خطر اصلاحی بلایا
۲۱	Critical facilities	تسهیلات حیاتی
۲۲	Disaster	بلا (بلایا)
۲۳	Disaster risk	خطر بلایا
۲۴	Disaster risk management	مدیریت خطر بلایا
۲۵	Disaster risk reduction/ Disaster reduction	کاهش خطر بلایا (کاهش بلایا)
۲۶	Disaster risk reduction plan	طرح کاهش خطر بلایا
۲۷	Early warning system	سامانه هشدار اولیه
۲۸	Ecosystem services	خدمات بوم سازگان
۲۹	El Niño -Southern Oscillation (ENOS)	النینو-نوسانات جنوبی
۳۰	Emergency management	مدیریت فوریت
۳۱	Emergency services	خدمات فوریت
۳۲	Environmental degradation	تخریب محیط زیست
۳۳	Environmental impact assessment (EIA)	ارزیابی اثرات زیست محیطی
۳۴	Exposure	مواجهه
۳۵	Extensive risk	خطر گسترده
۳۶	Forecast	پیش بینی

واژه شناسی کاهش خطر بلایا		فهرست
۳۷	Geological hazard	مخاطره زمین شناختی
۳۸	Greenhouse gas (GHG) Hazard	گاز گلخانه ای
۳۹	hazard	مخاطره
۴۰	Hyrdrometeorological hazard	مخاطره آب و هوایی
۴۱	Intensive risk	خطر شدید
۴۲	Land-use planning	طرح ریزی کاربری زمین
۴۳	Mitigation	کاهش خسارت
۴۴	National platform for disaster riskreduction	مجمع ملی کاهش خطر بلایا
۴۵	Natural hazard	مخاطره طبیعی
۴۶	Preparedness	آمادگی
۴۷	Prevention	پیشگیری
۴۸	Prospective disaster risk management	مدیریت خطر آینده نگر بلایا
۴۹	Public awareness	آگاه سازی عمومی
۵۰	Recovery	بازیابی
۵۱	Residual risk	خطر باقیمانده
۵۲	Resilience	تاب آوری
۵۳	Response	پاسخ
۵۴	Retrofitting	به سازی
۵۵	Risk	خطر
۵۶	Risk assessment	ارزیابی خطر
۵۷	Risk management	مدیریت خطر
۵۸	Risk transfer	انتقال خطر
۵۹	Socio-natural hazard	مخاطره اجتماعی طبیعی
۶۰	Structural/non-structural measures	اقدامات سازه ای/غیرسازه ای
۶۱	Sustainable development	توسعه پایدار
۶۲	Technological hazard	مخاطره فناوری‌زاد
۶۳	Vulnerability	آسیب پذیری

تعریف واژه: سطحی از خسارت بالقوه است که یک جامعه آن را با توجه به شرایط موجود اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، فنی و محیطی، قابل قبول تلقی می کند.

توضیح: در مباحث مهندسی، خطر قابل قبول برای ارزیابی و تعیین آن دسته از اقدامات سازه ای و غیرسازه ای به کار می رود که برای کاهش خسارت احتمالی به مردم، دارایی ها، خدمات و سامانه ها به سطح قابل تحمل تعریف شده، مورد نیاز هستند. این امر با توجه به «کدها» یا «عملکردهای پذیرفته شده» و احتمال وقوع مخاطرات و سایر عوامل مرتبط انجام می گیرد.

تعریف واژه: عبارت است از تطابق سامانه های طبیعی یا انسانی در پاسخ به محرک های فعلی یا پیش بینی شده اقلیمی یا اثرات آن ها، چگونه ای که منجر به تعدیل خسارات یا بهره مندی از فرصت های سودمند گردد.

توضیح: این تعریف به نگرانی های مربوط به تغییرات اقلیمی اشاره دارد و از دبیرخانه کنوانسیون تغییرات اقلیمی سازمان ملل متحد اقتباس شده است. مفهوم جامع تر سازگاری درباره مسایل غیر اقلیمی نیز کاربرد دارد، مانند فرسایش خاک و نشست های سطحی. سازگاری می تواند به شکل مستقل مثلاً با تغییرات بازار یا به دنبال سیاست ها و طرح های آگاهانه روی دهد. بسیاری از اقدامات کاهش خطر بلایا می توانند بطور مستقیم به شرایط سازگاری بهتر بیانجامند.

تعریف واژه: عبارت است از فرآیند یا پدیده ای با منشاء ارگانیک یا منتقله از طریق ناقلین زیستی، که ممکن است باعث تلفات جانی، صدمات، بیماری یا دیگر اثرات سوء بر سلامت، خسارت به دارایی ها، آسیب به معیشت و خدمات، از هم گسیختگی اجتماعی و اقتصادی یا خسارت زیست محیطی گردد. این نوع مخاطره شامل مواجهه با ریزجاندارهای آسیب زا، سموم و مواد زیست فعال است.

توضیح: مثال هایی از مخاطره های زیستی عبارتند از: طغیان بیماری ها، آلودگی مسری گیاهان یا حیوانات و هجوم گسترده حشرات و دیگر حیوانات و آفات.

تعریف واژه: عبارت است از مجموعه احکام، قوانین و استانداردهایی که برای نظارت بر طراحی، ساخت، نوع و کیفیت مواد، شرایط بکارگیری و سکونت در سازه و هر گونه تغییر در آن ضروری هستند. هدف این کدها تضمین ایمنی و رفاه مردم و تاکید آن بر مقاومت سازه در برابر آسیب و ویرانی ناشی از انواع مخاطرات است.

توضیح: کدهای ساختمانی هر دو نوع استاندارد فنی و عملکردی را شامل می شوند و باید مبتنی بر تجربه های بین المللی بوده و متناسب با موقعیت های ملی و محلی تنظیم شوند. وجود یک سازوکار نظام مند به منظور اطمینان از اعمال کدهای ساختمانی در سطح جامعه بسیار ضروری است.

تعریف واژه: عبارت است از ترکیبی از تمامی نقاط قوت، خصوصیات و منابع در دسترس یک جامعه، اجتماع یا سازمان که می‌توانند جهت نیل به اهداف مورد توافق، بکار گرفته شوند.

توضیح: ظرفیت می‌تواند شامل زیرساخت‌ها، امکانات فیزیکی، نهادهای توانایی انطباق‌پذیری اجتماعی و همچنین دانش بشری، مهارت‌ها و خصوصیات از قبیل ارتباطات اجتماعی، رهبری و مدیریت باشد. ظرفیت را می‌توان به عنوان «قابلیت» نیز توصیف کرد. «ارزیابی ظرفیت»، واژه‌ای است که برای توصیف فرایند بررسی ظرفیت‌ها و خلاءهای موجود برای دستیابی به اهداف مورد نظر و انجام اقدامات بعدی استفاده می‌شود.

Capacity development

توسعه ظرفیت

تعریف واژه: عبارت است از فرآیندی که بر اساس آن، افراد، سازمان ها و جامعه در طول زمان بطور منظم به تشویق و توسعه ظرفیت ها می پردازند تا به اهداف اجتماعی و اقتصادی خود از طریق ارتقای دانش، مهارت ها، سامانه ها و نهادها دست یابند.

توضیح: توسعه ظرفیت، مفهوم واژه «ظرفیت سازی» را تا در برگیری تمام جوانب ایجاد و پایدارسازی ظرفیت ها در طول زمان بسط می دهد. این واژه نه تنها شامل فراگیری و انواع آموزش ها می شود، بلکه تلاش های مداوم جهت توسعه سازمان ها، منابع اقتصادی، سامانه های فناوری، محیط های توانمندتر اجتماعی و فرهنگی و آگاه سازی سیاسی را نیز در بر می گیرد.

تعریف واژه:

الف) پانل بین دولتی تغییر اقلیمی (IPCC)، این واژه را بدین صورت تعریف می کند: «تغییری است در وضعیت اقلیمی که بتوان آن را (مثلاً با استفاده از آزمون های آماری) بر اساس تغییر در میانگین و/ یا خصوصیات اقلیمی مشخص کرد و ضمناً برای مدتی طولانی، بطور واضح چندین دهه یا طولانی تر، ادامه یابد.» تغییر اقلیمی می تواند بدلیل فرآیندهای داخلی طبیعی، فشارهای خارجی یا تغییرات مداوم ناشی از مداخله انسان در ترکیب اتمسفر یا کاربری زمین ایجاد شود.

ب) تعریف ارایه شده توسط کنوانسیون تغییر اقلیمی سازمان ملل متحد (UNFCCC) عبارت است از: «تغییر در اقلیم، که بطور مستقیم یا غیر مستقیم مرتبط با فعالیت های بشری موثر بر تغییر ترکیب اتمسفر کره زمین بوده و فراتر از نوسانات طبیعی اقلیمی در مقایسه با دوره های زمانی مشابه است.»

توضیح: در راستای اهداف کاهش خطر بلایا، هر یک از تعاریف فوق بسته به شرایط خاص می تواند مناسب باشد. تعریف UNFCCC، از آنجایی که تغییر اقلیمی مربوط به علل طبیعی را در نظر نگرفته است، مدلی محدودتر است. تعریف IPCC را می توان بدینگونه نیز بیان کرد: «تغییر در اقلیم که برای دهه ها یا زمان های طولانی تر پایدار بوده و در نتیجه علل طبیعی و یا فعالیت های بشری ایجاد شده باشد.»

تعریف واژه: فرآیندی مدیریتی است که وقایع خاص بالقوه یا شرایط نوپدیدی را که ممکن است جامعه یا محیط را تهدید کنند، تحلیل کرده و تمهیدات لازم جهت پاسخ دهی به موقع، موثر و مناسب به آن ها را از پیش مهیا می سازد.

توضیح: طرح ریزی رویدادهای احتمالی، بر اساس شرح وظایف سازمانی، منابع، ساز و کارهای اجرایی و فرایند مدیریت اطلاعات، منجر به رشته اقدامات نظام مند و هماهنگ مشخصی می شود که در زمان نیاز در اختیار مجریان قرار می گیرند. بر اساس سناریوهای تولید شده در این برنامه ریزی، افراد کلیدی قادرند تا مشکلاتی که ممکن است در زمان وقوع بلایا و فوریت ها روی دهند را پیش بینی نموده، با آنها روبرو شوند و حل نمایند. طرح ریزی رویدادهای احتمالی جزء مهم فاز آمادگی است و نیاز به بازبینی و تمرین دوره ای دارد.

بجای این واژه، از واژه ی طرح ریزی اقتضایی استفاده می شود.

تعریف واژه: عبارت است از توانایی مردم، سازمان ها و سامانه ها در به کارگیری مهارت ها و منابع برای مواجهه و مدیریت شرایط نامطلوب، فوریت ها و بلایا.

توضیح: ارتقای ظرفیت تطابق، نیازمند آگاه سازی مستمر، منابع و مدیریت خوب، هم در شرایط طبیعی و هم در مواقع بحرانی یا شرایط نامطلوب است. ظرفیت تطابق نقش مهمی را در کاهش خطر بلایا ایفا می کند.

پیشنهاد برخی صاحب نظران بجای عبارت «ظرفیت تطابق»، «ظرفیت رویارویی» است.

تعریف واژه: عبارت است از فعالیت های مدیریتی که هدف آن ها اصلاح یا کاهش خطر بلایایی است که از قبل وجود دارند.

توضیح: هدف از این واژه، افتراق بین خطرهایی است از قبل وجود دارند و باید هم اکنون مدیریت شده و کاهش یابند، با خطرهایی که ممکن است در صورت عدم رعایت سیاست های مناسب کاهش خطر، در آینده ایجاد شوند. برای توضیح بیشتر به واژه «مدیریت آینده نگر خطر» رجوع نمایید.

تعریف واژه: عبارتند از سازه های فیزیکی اولیه، تسهیلات فنی و سامانه هایی که از لحاظ اجتماعی، اقتصادی یا عملیاتی برای عملکرد جامعه، هم در شرایط روزمره و هم در مواقع اضطراری ضروری هستند.

توضیح: تسهیلات حیاتی جزء زیرساخت های جامعه بوده و از ارایه خدمات اساسی حمایت می کنند. مثال های این تسهیلات عبارتند از: سامانه حمل و نقل، بندر و فرودگاه ها، نیروگاه های برق، تاسیسات تصفیه و انتقال آب، مراکز مخابراتی، بیمارستان ها و مراکز بهداشتی درمانی، مراکز آتش نشانی، پایگاه های پلیس و مراکز خدمات عمومی.

تعریف واژه: از هم گسیختگی جدی عملکرد یک جامعه است که منجر به خسارات و اثرات سوء گسترده انسانی، اقتصادی یا محیطی می شود، بطوری که تطابق با آن فراتر از توانایی جامعه تحت تاثیر با اتکا بر منابع داخلی است.

توضیح: بلایا حاصل ترکیب مواجهه با مخاطره، وجود آسیب پذیری و ظرفیت یا اقدامات ناکافی برای کاهش یا تطابق با پیامدهای ناگوار ناشی از وقوع مخاطره ها هستند. اثرات یک بلا را می توان به شرح زیر بر شمرد: تلفات جانی، مصدومیت، بیماری و دیگر تاثیرات منفی بر جسم، روان و اجتماع پیرامون انسان، آسیب به دارایی ها، از بین رفتن خدمات، از هم گسیختگی اجتماعی و اقتصادی و تخریب محیط زیست.

در محاوره روزمره فارسی بجای کلمه بلا (بلایا)، گاه از واژه های بلیه، حادثه و بحران نیز استفاده می شود. البته حادثه، معادل واژه Incident و بحران، معادل واژه Crisis است. برخی مخالفت ها برای استفاده از واژه بلا، بلایا یا بلیه بجای Disaster به بار معنایی آن بر می گردد. باید ذکر کرد که ترجمه دقیق واژه Disaster نیز «ستاره بد» است که بطور قراردادی هم اکنون نیز در سراسر جهان استفاده می شود. بنابراین استفاده از واژه «بلا» الزاما ارتباطی با علل وقوع آن ندارد، بلکه همانند واژه اصلی آن در زبان انگلیسی، موضوعی قراردادی است. در جامعه علمی مدیریت و کاهش خطر بلایا همگان معتقدند که یک مخاطره بدلیل ستاره بد منجر به وقوع بلایا نمی شود، بلکه آسیب پذیری بالا و ظرفیت پایین جامعه است که آن را ایجاد می کند.

در اینجا برای معادل واژه مفرد Disaster، «واژه جمع» بلایا نیز آورده شده است. این امر بدلیل استفاده رایج و پذیرفته شده آن در محاوره فارسی است بطوری که Disaster management را معمولاً مدیریت بلایا می گویند نه «مدیریت بلا». در ادامه این مجموعه بدلیل مانوس تر بودن ترجمه، از واژه «بلایا» استفاده شده است.

تعریف واژه: عبارت است از خسارات بالقوه ناشی از یک بلا که به یک اجتماع یا جامعه خاص، در یک دوره زمانی مشخص در آینده، وارد خواهد شد. این خسارات شامل اثرات سوء بر جان و شرایط سلامتی انسان، معیشت، دارایی ها و ارایه خدمات هستند.

توضیح: تعریف خطر بلایا، بیانگر مفهوم وقوع یک بلا در اثر وجود مداوم شرایط خطر است. خطر بلایا شامل انواع مختلف خسارات بالقوه ای می باشد که در اکثر مواقع به سختی قابل محاسبه کمی هستند. با این وجود، با دانستن خطرهای شایع و الگوهای جمعیتی و توسعه اجتماعی- اقتصادی، می توان آن را حداقل به شکل کلی ارزیابی نموده و نقشه برداری کرد.

تعریف واژه: عبارت است از فرآیند منظم بکارگیری تصمیم های اجرایی، سازمانی، مهارت های عملکردی و ظرفیت ها به منظور اجرای راهکارها، سیاست ها و ظرفیت های ارتقا یافته تطابق، با هدف کاستن اثرات سوء مخاطره ها و احتمال بلایا.

توضیح: این واژه در ادامه واژه کلی تر «مدیریت خطر» به منظور مشخص کردن موارد ویژه مرتبط با خطر بلایا مطرح می شود. هدف از مدیریت خطر بلایا، کاهش یا انتقال اثرات سوء مخاطرات از طریق فعالیت ها و اقدامات پیشگیری، کاهش آسیب و آمادگی است.

تعریف واژه: عبارت است از مفهوم و انجام فعالیت های کاهش دهنده خطر بلایا از طریق تحلیل و مدیریت نظام مند علل بلایا. این اقدامات شامل موارد زیر هستند: کاهش مواجهه با مخاطرات، کاهش آسیب پذیری مردم و دارایی ها، مدیریت هوشمندانه زمین و محیط و آمادگی بهینه در برابر وقایع آسیب زا.

توضیح: رویکرد جامع کاهش خطر بلایا به دنبال تنظیم سند هیوگو در سازمان ملل در سال ۲۰۰۵ ایجاد شد و نتیجه مورد انتظار آن عبارت است از «کاهش قابل توجه خسارات جانی، اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی ناشی از بلایا در جوامع و کشورها». سامانه راهبرد بین المللی کاهش خطر بلایا (ISDR) زمینه هماهنگی بین دولت ها، سازمان ها و فعالان انجمن های مدنی را برای یاری رساندن به اجرای سند هیوگو فراهم آورده است. قابل ذکر است، درحالی که عبارت «کاهش بلایا» در برخی از منابع استفاده می گردد، عبارت «کاهش خطر بلایا» شناخت بهتری از ماهیت مداوم خطر بلایا و توانایی مستمر کاهش این خطرها را بیان می کند.

تعریف واژه: طرح کاهش خطر بلایا سند مکتوبی است که توسط یک مقام دولتی، بخش، سازمان یا سرمایه گذار تنظیم می شود و اهداف ویژه کاهش خطر بلایا را به همراه اقدامات مربوطه بیان می کند.

توضیح: طرح های کاهش خطر بلایا باید مبتنی بر سند هیوگو بوده و در قالب برنامه های توسعه، اختصاص منابع و فعالیت های لازم آن ها هماهنگ شود. طرح های ملی باید برای هر رده از مسئولیت های اجرایی اختصاصی بوده و با سطوح مختلف اجتماعی و جغرافیایی موجود سازگار باشد و بازه های زمانی، مسئولیت های اجرایی و منابع مالی لازم را مد نظر قرار دهند. همچنین باید ارتباط مناسب این برنامه ها با طرح های سازگاری با تغییرات اقلیمی تعریف شوند.

تعریف واژه: عبارت است از مجموعه ظرفیت های مورد نیاز برای تولید و انتشار اطلاعات به موقع و قابل درک هشدار نسبت به وقوع یک مخاطره برای افراد، جوامع و سازمان های مورد تهدید تا برای اقدام مناسب در زمان کافی آماده شوند. هدف از استقرار سامانه هشدار اولیه، کاهش احتمال آسیب ها یا خسارات است.

توضیح: این تعریف شامل طیفی است از عوامل ضروری برای دستیابی به پاسخ موثر به یک هشدار. یک سامانه هشدار اولیه مردم محور دارای چهار عنصر کلیدی زیر است: (۱) دانش خطر، (۲) پایش، تحلیل و پیش بینی مخاطره، (۳) اطلاع رسانی و انتشار هشدار و اعلام خطر و (۴) توانایی محلی، برای پاسخ به هشدار دریافت شده. اصطلاح «سامانه هشدار پایان به پایان» (End-to-End) برای تاکید بر این مهم بکار می رود که سامانه های هشدار اولیه باید تمام مراحل از تعیین مخاطره تا پاسخ جامعه را پوشش دهند.

تعریف واژه: عبارت است از منافعی که انسان‌ها و جوامع از بوم‌سازگان دریافت می‌کنند.

توضیح: این تعریف از «ارزیابی بوم‌سازگان در هزاره» اقتباس شده است. منافعی که بوم‌سازگان ارائه می‌کنند عبارتند از: «خدمات تنظیمی» مانند غذا و آب، «خدمات حمایتی» مانند تولید خاک و چرخه بازیافت مواد غذایی، «خدمات فرهنگی» مانند منافع تفریحی، روحانی و مذهبی و دیگر منافع غیر مادی. مدیریت جامع زمین، آب و منابع زیستی باعث ارتقای محافظت از بوم‌سازگان و استفاده مداوم از آن‌ها و کاهش خطرات بلایا می‌شود.

تعریف واژه: عبارت است از تعامل پیچیده «منطقه گرمسیری اقیانوس آرام» و «جو زمین» که سبب وقوع نامنظم الگوهای تغییر یافته اقیانوس و هوا، در بسیاری از مناطق جهان می شود و اغلب با تاثیرات چشمگیری از قبیل تغییر زیستگاه های دریایی، تغییرات بارندگی، سیل، خشکسالی و تغییر در الگوی طوفان ها به مدت چندین ماه همراه است.

توضیح: بخش El Niño از پدیده نوسانات جنوبی النینو (ENSO) به دمای بسیار بالاتر از متوسط دمای اقیانوس که در امتداد سواحل اکوادور، پرو و شمال شیلی و شرق اقیانوس آرام استوایی رخ می دهد، اطلاق می شود. در حالیکه بخش نوسان جنوبی (La Niña) اشاره به شرایط دیگری دارد که دمای پائین تر از میانگین در اقیانوس ایجاد می شود. نوسانات جنوبی به تغییرات همزمانی اشاره دارد که در فشار هوای کره زمین رخ داده، مرتبط با تغییرات الگوی هوایی است و در نقاط مختلف جهان احساس می شود.

تعریف واژه: عبارت است از سازماندهی و مدیریت منابع و مسئولیت ها برای پرداختن به تمام جنبه های یک فوریت شامل آمادگی، پاسخ و مراحل ابتدایی فاز بازیابی.

توضیح: یک فوریت تهدیدی است که نیازمند اقدام فوری است. اقدام موثر و فوری می تواند از تبدیل شدن یک حادثه به یک بلا جلوگیری نماید. مدیریت فوریت شامل برنامه ها و هماهنگی هایی است که اقدامات سازمان های دولتی، غیر دولتی، داوطلبانه و خصوصی را به شکل جامع و هماهنگ هدایت نماید تا به تمام ۱۴ طیف نیازهای یک فوریت پاسخ داده شود. واژه «مدیریت بلایا» گاه بجای واژه مدیریت فوریت استفاده می شود.

تعریف واژه: عبارت است از مجموعه ای از سازمان های تخصصی که وظایف و اهداف ویژه ای را در ارائه خدمات و محافظت از مردم و دارایی ها در زمان یک فوریت بر عهده دارند.

توضیح: خدمات فوریت شامل مقامات حفاظت شهری، پلیس، آتش نشانی، آمبولانس، نیروهای فوریت های پزشکی، جمعیت صلیب سرخ و هلال احمر، واحدهای تخصصی فوریت های برق، حمل و نقل، ارتباطات و دیگر سازمان های مرتبط است.

تعریف واژه: عبارت است از کاهش ظرفیت محیط زیست برای تامین اهداف و نیازهای اجتماعی و بوم شناختی.

توضیح: فرسایش محیط زیست می تواند تواتر و شدت مخاطرات طبیعی را تغییر داده و آسیب پذیری جوامع را افزایش دهد. فرسایش های انسان ساخت متنوع بوده و شامل مواردی مانند استفاده نامناسب از زمین، فرسایش خاک، آتش سوزی حیات وحش، از دست رفتن تنوع زیستی، جنگل زدایی، تخریب جنگل های مانگرو، آلودگی زمین، آب و هوا، تغییرات اقلیمی، افزایش سطح آب دریاها و تخریب لایه اوزون است.

تعریف واژه: فرآیندی است که طی آن نتایج زیست محیطی یک پروژه یا برنامه پیشنهادی ارزیابی می شود. این ارزیابی بخش جدایی ناپذیر فرآیند برنامه ریزی و تصمیم سازی است که با هدف محدود ساختن و کاستن اثرات سوء برنامه یا پروژه انجام می گیرد.

توضیح: ارزیابی اثرات زیست محیطی، یک ابزار سیاستگذاری است که شواهد و تحلیل تاثیرهای محیطی فعالیت ها را فراهم می کند. این ارزیابی بطور گسترده برای برنامه ریزی و تصویب پروژه های ملی و بین المللی بکار می رود. ارزیابی اثرات زیست محیطی باید شامل ارزیابی جزئی و دقیق خطر باشد و همچنین، راه حل های جایگزین را برای مشکلات شناخته شده ارائه نماید.

البته ترجمه دقیق تر واژه Impact، «اثر نهایی» است که در اینجا برای کوتاه تر شدن واژه، از «اثر» استفاده شده است.

Exposure

مواجهه

تعریف واژه: عبارت است از انسان ها، اموال، سامانه ها یا دیگر عناصر موجود در مناطق مخاطره که در معرض خسارات بالقوه قرار دارند.

توضیح: اندازه گیری میزان مواجهه می تواند بر اساس تعداد افراد یا انواع دارایی های موجود در منطقه مورد نظر انجام گیرد. این معیارها می توانند با آسیب پذیری اختصاصی عناصر مورد مواجهه ترکیب شده و منجر به «تخمین کمی» خطر شوند.

تعریف واژه: عبارت است از خطر گسترده ناشی از مواجهه جمعیت های پراکنده با مخاطرات مداوم یا تکرار شونده با شدت کم یا متوسط، که اغلب دارای ماهیت بسیار متمرکز بوده و باعث اثرات سوء تجمعی و ناتوان کننده می شود.

توضیح: خطرهای گسترده عمدتاً ویژگی مناطق روستایی و حاشیه شهرها محسوب می شوند که در معرض سیل های محلی، رانش زمین، طوفان ها و خشکسالی مکرر بوده و آسیب پذیر هستند. خطر با تواتر زیاد و شدت کم اغلب مرتبط با فقر، شهرنشینی و فرسایش زیست محیطی است. به واژه «خطر شدید» نیز رجوع نمایید.

ترجمه فارسی واژه Extensive در قالب یک کلمه ممکن است گویای تمام ابعاد آن نباشد. لذا معادل «گسترده» بصورت قراردادی انتخاب شده است. توصیه می شود در استفاده از این واژه، مفهوم آن بر اساس تعریف ارایه شده در بالا مورد توجه قرار گیرد.

تعریف واژه: عبارت است از بیان دقیق یا برآورد آماری از وقوع یک رویداد یا شرایط محتمل برای یک منطقه خاص.

توضیح: در هواشناسی، پیش‌بینی بیانگر یک وضعیت در زمان آینده است، در حالی که هشدار (Warning) به شرایطی بالقوه خطرناک در آینده نزدیک اطلاق می‌شود.

تعریف واژه: عبارت است از فرآیندها یا پدیده‌های زمین‌شناختی که می‌توانند منجر به تلفات جانی، ایجاد صدمات یا دیگر اثرات سوء بر سلامت، خسارات به دارایی‌ها، از بین رفتن معیشت و خدمات، از هم گسیختگی اجتماعی و اقتصادی و یا خسارت به محیط زیست گردند.

توضیح: مخاطره زمینی شامل فرآیندهای داخل زمین مانند زلزله، فعالیت آتشفشانی و خروج گدازه و همچنین فرآیندهای مرتبط ژئوفیزیکی از قبیل حرکت توده، رانش زمین، رانش صخره، سقوط صخره یا بهمن، فروریزی سطوح، نخاله‌ها و یا جریان گل و لای است. فاکتورهای هواشناختی به عنوان عوامل مهم در برخی از این فرآیندها محسوب می‌شوند. تقسیم‌بندی سونامی مشکل است، زیرا هرچند که به علت زلزله‌های زیر دریا یا دیگر علل زمین‌شناختی رخ می‌دهد، لیکن اساساً یک فرآیند اقیانوسی بوده که به شکل مخاطرات مرتبط با آب در سواحل خود را نشان می‌دهد.

Greenhouse gas (GHG)

گاز گلخانه‌ای

تعریف واژه: عبارت است از بخش گازی اتمسفر، چه از نوع طبیعی و چه از نوع انسان ساخت، که امواج حرارتی مادون قرمز زمین، خود اتمسفر و ابرها را جذب و ساطع می‌کند.

توضیح: این تعریف توسط «پانل بین دولتی تغییرات اقلیمی» ارائه شده است. گازهای گلخانه‌ای اصلی عبارتند از: بخار آب، دی اکسید کربن، اکسید نیتروژن، متان و اوزون.

تعریف واژه: عبارت است از یک پدیده، ماده، فعالیت انسانی یا شرایط خطرناک که ممکن است منجر به تلفات جانی، ایجاد صدمات یا دیگر اثرات سوء بر سلامت، خسارات به دارایی، از بین رفتن معیشت و خدمات، از هم گسیختگی اجتماعی و اقتصادی یا تخریب محیط زیست شود.

توضیح: مخاطرات مورد نظر در کاهش خطر بلایا همانگونه که در پانوش شماره ۳ سند هیوگو به آنها اشاره شده است، عبارتند از: «... مخاطرات با منشأ طبیعی و مخاطرات و خطرات مرتبط محیطی و فناورزاد». این مخاطرات از میان انواع منابع زمین شناختی، هواشناسی، آب شناسی، اقیانوسی، زیستی، و فناوری و یا تلفیقی از آن ها ایجاد می شوند. از نقطه نظر فنی، مخاطرات به شکل کمی و با توجه به تواتر رخداد در شدت های متفاوت و در مکان های مختلف و بر اساس داده های تاریخی یا تحلیل علمی توصیف می شوند.

تعریف واژه: عبارت است از فرآیندها یا پدیده های جوی، مرتبط با آب یا اقیانوس که می توانند منجر به تلفات جانی، ایجاد صدمات و یا دیگر تاثیرات سوء بر سلامت، خسارات به دارایی، از بین رفتن معیشت و خدمات، از هم گسیختگی اجتماعی و اقتصادی یا تخریب محیط زیست شوند.

توضیح: مخاطره های آب و هوایی شامل موارد زیر هستند: طوفان های گرمسیری (که به نام طوفان و هوریکان نیز شناخته می شوند)، طوفان تندر (همراه با رعد و برق)، طوفان تگرگ، گردباد، کولاک، بارش سنگین برف، بهمن، طوفان ساحلی، موج بزرگ، سیل شامل سیل برق آسا، خشکسالی، امواج گرما و دوره های سرما. شرایط آب و هوایی می توانند به عنوان عوامل تاثیرگذار بر دیگر مخاطرات مانند رانش زمین، آتش سوزی در حیات وحش، آفت ملخ ها، اپیدمی ها و انتقال و گسترش مواد سمی و مواد فورانی از آتشفشان ها نیز موثر باشند.

تعریف واژه: خطری است که طی آن تعداد زیادی از انسان ها و فعالیت های اقتصادی در معرض مخاطره ای شدید قرار می گیرند و می تواند باعث تاثیرات بالقوه فاجعه آمیز همراه با تعداد بالای مرگ و میر و زیان اقتصادی شود.

توضیح: خطر شدید عمدتاً شاخصه شهرهای بزرگ یا جمعیت های متراکم است که نه تنها در معرض مخاطرات شدیدی مانند زلزله، آتشفشان های فعال، سیل های سهمگین، سونامی، یا طوفان های عظیم قرار دارند، بلکه آسیب پذیری بالایی نیز در برابر این مخاطرات دارند. به «خطر گسترده» نیز رجوع نمایید.

ترجمه فارسی واژه Intensive در قالب یک کلمه ممکن است گویای تمام ابعاد آن نباشد. لذا معادل «شدید» بصورت قراردادی انتخاب شده است. توصیه می شود در استفاده از این واژه، مفهوم آن بر اساس تعریف ارایه شده در بالا مورد توجه قرار گیرد.

تعریف واژه: فرایندی که توسط مقامات دولتی به کار گرفته می شود تا توسط آن بتوان گزینه های مختلف استفاده از زمین را توصیف و ارزیابی کرد و درباره آن ها تصمیم گرفت. این گزینه ها شامل تمهیدات لازم جهت رسیدن به اهداف طولانی مدت اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی و موارد استفاده زمین برای جوامع و گروه های مختلف ذی نفع هستند و مقررات طرح های مجاز و قابل قبول را بیان می کنند.

توضیح: طرح ریزی کاربری زمین از جمله عوامل مهم توسعه پایدار است. این امر شامل مطالعه و نقشه برداری، تحلیل اطلاعات اقتصادی، زیست محیطی و مخاطرات، تصمیم گیری در مورد کاربردهای جایگزین و طراحی برنامه های طولانی مدت بر اساس نقاط جغرافیایی و مقیاس های اجرایی مختلف است. برنامه ریزی کاربری زمین می تواند باعث کاهش خسارت بلایا شده و خطرها را با منع کردن از سکنی گزینی و استقرار سازه های کلیدی مانند مسیرهای خدمات حمل و نقل، برق، آب، فاضلاب و دیگر تسهیلات حیاتی در مناطق پر مخاطره کاهش دهد.

تعریف واژه: واژه ای است که به کاهش و محدود ساختن اثرات سوء مخاطرات و بلایای مربوطه اطلاق می شود.

توضیح: امکان پیشگیری کامل از اثرات سوء مخاطرات معمولاً مقدور نیست، اما دامنه و شدت آنها با اتخاذ راهبردها و اقدامات گوناگون به میزان قابل توجهی قابل تخفیف است. اقدامات کاهش خسارت شامل تکنیک های مهندسی و ساخت و سازهای مقاوم در برابر مخاطرات همگام با اتخاذ سیاست های پیشرفته زیست محیطی و آگاه سازی عمومی هستند. باید توجه داشت که در سیاست های مربوط به تغییرات اقلیمی، کاهش خسارت به شکلی متفاوت توصیف شده و برای کاهش ساطع شدن گازهای گلخانه ای که سر منشاء تغییرات اقلیمی هستند، استفاده می شود.

تعریف واژه: واژه ای است که در مورد ساز و کارهای ملی هماهنگی، هدایت و سیاستگذاری کاهش خطر بلایا که ماهیت چند بخشی و بین رشته ای داشته و نیازمند همکاری بخش های عمومی، خصوصی و مدنی و مشارکت تمام نهادهای ذیربط کشور هستند، به کار می رود.

توضیح: این توضیح از پانوش شماره ۱۰ سند هیوگو اقتباس گردیده است. کاهش خطر بلایا نیازمند دانش، توانایی و مشارکت طیف گسترده ای از بخش ها و سازمان ها از جمله آژانس های سازمان ملل در سطوح ملی است (در صورت لزوم). بسیاری از بخش ها بطور مستقیم یا غیر مستقیم تحت تاثیر بلایا قرار گرفته و بسیاری دارای وظایف ویژه جهت مقابله با خطر بلایا هستند. مجمع ملی روشی است برای ارتقای اقدامات ملی کاهش خطر بلایا و بیان کننده ساز و کارهای ملی برای راهبرد بین المللی کاهش خطر بلایا.

انتخاب واژه «مجمع» بعنوان معادل Platform، بر اساس نام رایج آن در ساختار مدیریت بحران کشور انجام گرفته است.

تعریف واژه: فرآیندها یا پدیده هایی با منشاء طبیعت هستند که می توانند باعث مرگ، مصدومیت یا دیگر تاثیرات سوء بر سلامت، آسیب به اموال، معیشت و خدمات، از هم گسیختگی اجتماعی و اقتصادی یا آسیب زیست محیطی شوند.

توضیح: مخاطرات طبیعی یکی از گروه های اصلی مخاطرات هستند. مخاطرات طبیعی می توانند به صورت حاد و یا دیررس (که باعث رخدادهایی در آینده می شوند) روی دهند. مخاطره های طبیعی می توانند بر اساس دامنه و شدت، سرعت وقوع، طول مدت و گستره تاثیر دسته بندی شوند. مثلاً زلزله طول مدت کوتاهی داشته و عمدتاً بخش نسبتاً کوچکی را متاثر می سازد (به لحاظ جغرافیایی)، در حالی که خشکسالی به تدریج ایجاد شده و از بین می رود و معمولاً بخش گسترده ای را تحت تاثیر قرار می دهد. در برخی مواقع مخاطرات بصورت توأم روی می دهند، مانند سیل ناشی از طوفان یا سونامی ایجاد شده توسط زلزله.

تعریف واژه: عبارت است از دانش و ظرفیت ایجاد شده توسط دولت ها، سازمان های پاسخ دهنده و بازیابی حرفه ای، جوامع و افراد به منظور پیش بینی، پاسخ، بازیابی اثرات محتمل مخاطرات یا شرایط قریب الوقوع یا موجود.

توضیح: اقدامات آمادگی در چهار چوب مدیریت خطر بلایا و با هدف ساخت ظرفیت های مورد نیاز مدیریت موثر تمام انواع فوریت و گذار منظم از مرحله پاسخ به مرحله بازیابی پایدار صورت می پذیرد. آمادگی بر پایه تحلیل دقیق خطر بلایا و ارتباط مناسب با سامانه های هشدار اولیه انجام گرفته و شامل فعالیت هایی است مانند: طرح ریزی رویدادهای احتمالی، ذخیره سازی تجهیزات و آذوقه، ایجاد ساز و کارهای هماهنگی، تخلیه، اطلاع رسانی همگانی، آموزش و تمرین های میدانی. این موارد باید توسط ظرفیت های رسمی سازمانی، قانونی و مالی حمایت شوند. واژه مرتبط آمادگی عینی (Readiness) بیانگر توان پاسخ سریع و مناسب در زمان نیاز است.

تعریف واژه: عبارت است از اجتناب کامل از اثرات سوء مخاطرات و بلایای مرتبط.

توضیح: پیشگیری (پیشگیری از بلایا) بیانگر مفهوم و عزم اجتناب کامل از تأثیرات سوء بالقوه، توسط اقداماتی است که از قبل انجام می گیرند. بعنوان مثال، آب بندها و سدهایی که خطر کاهش مواد غذایی را از بین می برند، قوانین مربوط به کاربری زمین که مانع از سکنی گزینی در مناطق پرخطر می شوند و طرح های مهندسی زلزله که بقا و عملکرد ساختمان های حیاتی را در زمان زلزله تضمین می کنند. در بسیاری از مواقع، اجتناب کامل از خسارات امکان پذیر نیست و این امر بصورت اقدامات کاهش دهنده خسارات انجام می گیرد. به همین دلیل، واژه های پیشگیری و کاهش خسارت در برخی مواقع به جای یکدیگر استفاده می شوند.

تعریف واژه: عبارت است از فعالیت های مدیریتی که با هدف اجتناب از خطرهای جدید یا رو به افزایش انجام می گیرند.

توضیح: این مفهوم به جای پرداختن به خطرهایی که از قبل وجود داشته و در حال حاضر قابل مدیریت و کاهش هستند، بر خطرهایی متمرکز است که ممکن است در صورت عدم اجرای سیاست های مناسب کاهش خطر، در آینده ایجاد شوند. به «مدیریت خطر اصلاحی بلایا» نیز رجوع نمایید.

تعریف واژه: عبارت است از توسعه دانش همگانی درباره خطر بلایا، عواملی که باعث بروز بلایا می شوند و اقداماتی که می توانند به صورت انفرادی و جمعی برای کاهش مواجهه و آسیب پذیری در برابر مخاطرات انجام گیرند.

توضیح: آگاه سازی همگانی یک عامل کلیدی در کاهش موثر خطر بلایا در سطح جامعه است. توسعه آن نیازمند ایجاد و انتشار اطلاعات از طریق رسانه ها و منابع آموزشی، استقرار مراکز اطلاع رسانی، شبکه ها و اقدامات اجتماعی یا مشارکتی و حمایت مقامات ارشد دولتی و رهبران جامعه است.

تعریف واژه: عبارت است از ترمیم و بهبود تسهیلات، معیشت و شرایط زندگی جوامع متاثر از بلایا به گونه ای که اقدامات مرتبط با کاهش عوامل خطر بلایا را نیز شامل می شوند.

توضیح: وظایف مرتبط با بازیابی یعنی «بازتوانی» (Rehabilitation) و «بازسازی» (Reconstruction) بلافاصله پس از اتمام فاز فوریت آغاز شده و باید بر اساس راهبردهای از پیش تعیین شده و سیاست هایی که مسئولیت های سازمانی را در امر بازیابی روشن می سازند و امکان مشارکت عموم را فراهم می آورند، انجام پذیرند. برنامه های بازیابی که با آگاهی و مشارکت عمومی همراه باشند، فرصت مغتنمی را فراهم می سازند که منجر به توسعه اقدامات کاهش خطر بلایا شده و اصل «از نو بهتر بساز» را ممکن می سازند.

تعریف واژه: خطری است که علیرغم انجام اقدامات کاهش خطر بلایا، به شکل مدیریت نشده باقی مانده و لازم است برای مدیریت پیامدهای سوء آن، ظرفیت های پاسخ و بازیابی را حفظ نمود.

توضیح: وجود خطر باقیمانده، دلالت بر نیاز مداوم به توسعه و حمایت از ظرفیت های موثر خدمات فوریت ها، آمادگی، پاسخ و بازیابی همراه با سیاست های اقتصادی اجتماعی مناسب، مانند ایجاد شبکه های ایمنی و ساز و کارهای انتقال خطر دارد.

تعریف واژه: این واژه به توانایی مقاومت، پذیرش، انطباق و بازیابی به موقع و موثر یک سامانه، جامعه یا اجتماع مواجهه یافته با اثرات سوء یک مخاطره، از طریق حفظ و ترمیم ساختارها و عملکردهای پایه و اساسی اطلاق می‌شود.

توضیح: تاب آوری به معنی توانایی «تاب آوردن در برابر شوک» یا «به حالت نخست برگشتن پس از شوک» است. تاب آوری یک جامعه در برابر مخاطرات بالقوه، بر اساس میزان منابع ضروری و توانایی سازماندهی که آن جامعه از قبل و در زمان نیاز دارا است، مشخص می‌شود.

تعریف واژه: عبارت است از تامین خدمات فوری و کمک رسانی به عموم در حین یا بلافاصله بعد از یک بلا به منظور حفظ جان، کاهش اثرات سوء بر سلامت، اطمینان از ایمنی عمومی و رفع نیازهای حداقل و پایه مردم آسیب دیده.

توضیح: پاسخ به بلایا عمدتاً بر نیازهای فوری و کوتاه مدت متمرکز است و برخی اوقات «امداد رسانی» (Relief) خوانده می شود. مرز بین مرحله پاسخ و مرحله بعدی، یعنی بازیابی کاملاً روشن نیست. برخی از اقدامات پاسخ دهی، همانند فراهم کردن اسکان موقت و ذخایر آب، می تواند در مرحله بازیابی ادامه یابد.

تعریف واژه: عبارت است از تقویت یا ارتقای سازه های موجود، به منظور مقاومت و تاب آوری بیشتر در برابر اثرات مخرب مخاطرات.

توضیح: در به سازی باید طراحی و عملکرد سازه ها، فشاری که آن سازه در برابر یک مخاطره یا سناریوهای مختلف مخاطره تحمل می کند و عملی بودن و هزینه گزینه های مختلف مد نظر باشند. برخی مثال های به سازی عبارتند از: افزودن بست جهت محکم کردن دیوارها، تقویت ستون ها، افزودن رابط های فولادی بین دیوارها و سقف، نصب کردن کرکره روی پنجره ها و بهبود حفاظت از تسهیلات و تجهیزات مهم.

تعریف واژه: این واژه به ترکیب احتمال وقوع یک مخاطره و اثرات منفی آن اطلاق می گردد.

توضیح: این تعریف در راستای راهنمای شماره ۷۳ ISO/IEC است. کلمه «خطر» دارای دو معنی مشخص است: در استفاده عمومی، معمولاً تأکید بر مفهوم شانس و امکان است، مانند «خطر یک تصادف»؛ در حالی که در مباحثات فنی معمولاً بر پیامدهای سوء یک مخاطره تأکید می شود که بصورت «خسارات بالقوه» به علل بخصوص و در مکان ها و بازه های زمانی خاص روی می دهند. قابل ذکر است که همگان، لزوماً درک مشترکی از اهمیت و علت زمینه ای خطرهای مختلف ندارند.

به واژه های دیگر مرتبط با خطر نیز رجوع نمایید: خطر قابل قبول، مدیریت خطر اصلاحی بلایا، خطر بلایا، مدیریت خطر بلایا، کاهش خطر بلایا، برنامه های کاهش خطر بلایا، خطر گسترده، خطر شدید، مدیریت خطر آینده نگر بلایا، خطر باقیمانده، ارزیابی خطر، مدیریت خطر و انتقال خطر.

تعریف واژه: عبارت است از روش شناسی تعیین ماهیت و گستره خطر. ارزیابی خطر بر اساس تحلیل مخاطرات بالقوه و ارزیابی وضعیت موجود آسیب پذیری که توأم می تواند مردم، اموال، خدمات، شیوه معیشت و محیط زندگی را دچار آسیب بالقوه کنند، انجام می گیرد.

توضیح: ارزیابی خطر (و نقشه برداری مربوطه) شامل این موارد است: مرور شاخص های فنی مخاطره مانند موقعیت، شدت، تواتر و احتمال؛ تحلیل مواجهه و آسیب پذیری در ابعاد فیزیکی، اجتماعی، سلامت، اقتصادی و زیست محیطی؛ ارزیابی موثر بودن ظرفیت های انطباق پذیری اصلی و جایگزین با توجه به سناریوهای محتمل خطر. این مجموعه فعالیت ها در برخی از مواقع به عنوان فرایند تحلیل خطر شناخته می شوند.

تعریف واژه: عبارت است از رویکرد و اقدام نظام مند در مدیریت شرایط غیر مطمئن به منظور کاهش آسیب ها و خسارات بالقوه مرتبط.

توضیح: مدیریت خطر شامل ارزیابی و تحلیل خطر، به کارگیری راهبردها و انجام اقدامات به منظور کنترل، کاهش و انتقال خطر است. این واژه در سازمان ها به شکل گسترده جهت به حداقل رساندن خطر سرمایه گذاری و خطر های عملیاتی مانند اختلال در داد و ستد، افت تولید، تخریب محیط زیست، تاثیرات اجتماعی و آسیب ناشی از انواع مخاطرات مورد استفاده قرار می گیرد. مدیریت خطر موضوعی اساسی در بخش هایی مانند آب، انرژی و کشاورزی است، چرا که محصولات آن ها مستقیماً تحت تاثیر شرایط وخیم آب و هوایی و اقلیمی قرار می گیرند.

تعریف واژه: عبارت است از فرایند انتقال رسمی یا غیر رسمی تبعات مالی خطر از یک بخش به بخشی دیگر، بطوریکه افراد یک خانواده، جامعه، سرمایه گذار یا مقامات دولتی منابع لازم را در زمان وقوع بلایا، به ازای تداوم یا جبران منافع اجتماعی یا مالی، از آن بخش دریافت کنند.

توضیح: بیمه مثالی بارز از انتقال خطر است، بطوریکه پوشش خطر از سوی بیمه گر در ازای پرداخت حق بیمه توسط بیمه گزار تامین می شود. انتقال خطر می تواند به شکلی غیر رسمی درون یک خانواده یا شبکه اجتماعی بصورت کمک های متقابل به شکل هدیه یا اعتبار روی دهد. انتقال خطر رسمی توسط دولت ها، بیمه گران، بانک ها و دیگر نهادهای بزرگ خطرپذیر با ایجاد ساز و کارهای یاری رسانی و انطباق با خسارات بلایا تحقق می یابد.

این ساز و کارها شامل قراردادهای بیمه، بیمه مجدد، اوراق قرضه مخصوص حوادث ناگوار، تسهیلات اعتباری مشروط و منابع مالی ذخیره شده هستند. هزینه این موارد توسط حق بیمه، مشارکت سرمایه گذار، نرخ بهره و صرفه جویی های قبلی تامین می شود.

تعریف واژه: این واژه به پدیده افزایش وقوع برخی مخاطرات زمین شناختی و آب و هوایی مانند رانش زمین، سیل، نشست زمین و خشکسالی اطلاق می شود که ناشی از برهم کنش مخاطرات طبیعی با بهره برداری بیش از حد یا فرسایش منابع زمینی و محیطی است.

توضیح: این واژه در مواردی استفاده می شود که فعالیت انسان باعث افزایش بروز برخی مخاطرات، بیش از احتمال وقوع طبیعی آن ها گردد. شواهد، بیانگر بار رو به افزایش بلایای ناشی از این دسته از مخاطرات هستند. مخاطرات اجتماعی طبیعی با مدیریت هوشمندانه منابع محیط زیست و زمینی قابل کاهش و اجتناب هستند.

تعریف واژه:

اقدامات سازه ای: این واژه به هر ساخت و ساز فیزیکی که منجر به کاهش یا پیشگیری از اثرات سوء مخاطرات شود، یا اعمال فنون مهندسی که باعث افزایش مقاومت در برابر مخاطرات و تاب آوری زیرساخت ها و سامانه ها می شود، اطلاق می گردد.

اقدامات غیر سازه ای: هر اقدامی است که شامل ساخت و ساز فیزیکی نبوده و دانش، عملکردها، یا توافق ها را به منظور کاهش خطرها و اثرات سوء آن ها، به ویژه از طریق سیاست ها و قوانین، افزایش آگاهی عمومی، تمرین و آموزش بکار می گیرد.

بجای واژه «اقدام» که گاه معادل Action به کار می رود، واژه «تدبیر» نیز پیشنهاد می شود.

تعریف واژه: توسعه پایدار توسعه ای است که نیازهای فعلی جامعه را بدون به خطر انداختن ظرفیت های تامین نیازهای نسل های آینده، برآورده می کند.

توضیح: این تعریف که توسط کمیسیون Brundtland در سال ۱۹۸۷ ارائه شده است بسیار موجز بوده و سوالات زیادی را در رابطه با معنی لغت توسعه و فرآیندهای اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی مرتبط بدون پاسخ می گذارد. خطر بلایا با عناصر ناپایدار توسعه، مانند فرسایش زیست محیطی ارتباط دارد، در حالیکه از سوی دیگر، کاهش خطر بلایا می تواند به توسعه پایدار، کاهش خسارات و ارتقای برنامه های توسعه منجر شود.

تعریف واژه: مخاطره ای است که از شرایط فناورزاد یا صنعتی، شامل حوادث، فرآیندهای خطرناک، نقص زیرساخت ها یا فعالیت های انسانی ناشی می شود و ممکن است منجر به تلفات جانی، ایجاد صدمات یا دیگر اثرات سوء بر سلامت، خسارت به دارایی ها، آسیب به معیشت و خدمات، از هم گسیختگی اجتماعی و اقتصادی یا تخریب زیست محیطی شود.

توضیح: مثال های مخاطرات فناورزاد عبارتند از: آلودگی صنعتی، پرتو های هسته ای، زباله های سمی، شکست سد، حوادث حمل و نقل، انفجار کارخانه، آتش سوزی و نشست مواد شیمیایی. مخاطرات فناورزاد همچنین می توانند ناشی از پیامدهای مخاطرات طبیعی باشند.

تعریف واژه: عبارت است از خصوصیات و شرایط یک جامعه، سامانه یا دارایی که آن را در برابر اثرات مخرب مخاطرات مستعد می کند.

توضیح: آسیب پذیری از جنبه های فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی قابل بررسی بوده و مثال های آن عبارتند از: طراحی و ساخت ضعیف بناها، محافظت ناکافی از دارایی ها، کمبود اطلاعات و آگاهی عمومی، محدودیت در شناخت رسمی خطرها، ضعف در اقدامات آمادگی و عدم توجه به مدیریت هوشمند محیط زیست. آسیب پذیری در جوامع مختلف و در طول زمان می تواند متفاوت باشد. تعریف فوق، آسیب پذیری را به عنوان خصوصیت عناصر مورد نظر (شامل جامعه، سامانه و دارایی)، مستقل از مواجهه آن ها با مخاطرات، معرفی می کند. گرچه در محاورات متداول، استفاده از این واژه شامل مواجهه با مخاطرات نیز می شود.

UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction

Translated by

Ali Ardalan

Mohammad Hosein Rajaee

Seyed Ali Azin

Iran's National Institute of Health Research
Dept. of Disaster & Emergency Health

Ministry of Health & Medical Education
Public Health Committee, Disaster Health Taskforce

International Strategy for Disaster Reduction

Deputy for Public Health, MOH&ME
Office of Disaster Risk Management